

МЕТОДОЛОГИЈА ЗА ЧИСТЕЊЕ И ПРЕВЕНЦИЈА ОД ПОЈАВА НА ЃУБРИШТА ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Контекст

Управувањето со отпад претставува широко распространет и постојан предизвик во Република Северна Македонија. Системот целосно се потпира на собирање и одлагање на отпадот, а практиките за управување со отпадот се застарени и едвај ги задоволуваат потребите на населението. Постојат бројни депонии, како легални, така и нелегални, кои претставуваат ризик за животната средина и здравјето. Единствено депонијата „Дрисла“ во близина на Скопје и привремената депонија во Гевгелија ги исполнуваат националните и стандардите на ЕУ, додека, повеќето од 57-те општински депонии во земјава не задоволуваат ни основни услови. Дополнително, низ земјава постојат над 1.000 ѓубришта, при што некои општини евидентираат десетици, па дури и стотици ѓубришта на својата територија. Се проценува дека во одредени региони дополнителни 30% од создадениот отпад во земјава завршува на овие ѓубришта. Сево ова укажува дека низ целата држава се соочуваме со значаен предизвик во начинот на кој што управуваме со отпад.

Овие локации често се наоѓаат во близина на населени места, реки и земјоделски зони, што резултира со сериозна контаминација и долготрајна деградација на земјиштето. Заедниците кои живеат во близина на ѓубриштата, а особено неформалните собирачи на отпад кои работат на нив, се соочуваат со континуирана изложеност на штетни материји. Дополнително, несоодветните санитарни услови и присуството на инсекти и глодари кои пренесуваат болести го зголемуваат ризикот од појава на заразни болести, како што е забележано од многуте организации кои работат во оваа област.

Постојат тековни иницијативи, поддржани од донаторската заедница и меѓународните организации како Делегацијата на ЕУ, ЕБОР (EBRD), УНДП (UNDP) и SALAR International, за модернизација на системот за управување со отпад и воспоставување регионални интегрирани структури. Целта е да се воведат практики за одлагање во согласност со стандардите на ЕУ и затворање на нестандартните депонии и ѓубришта. За справување со причините и ублажување на влијанијата, од суштинско значење е примена на сеопфатен пристап.

Постојат повеќе, честопати сложени причини за постоењето на ѓубришта низ земјата. Ова се некои од нив кои произлегуваат од достапната литература и истражувањата спроведени во рамките на проектот „Одржливо управување со отпадот на локално ниво“:

- Несоодветна инфраструктура и нецелосна услуга за собирање отпад
- Нередовно, прескапо или недоволно комуницирано собирање на градежниот и кабастиот отпад, што ги наведува жителите и бизнисите да го фрлаат отпадот на несоодветни локации

- Голема оддалеченост до соодветните депонии или собирните центри за отпад, што го прави превозот непрактичен за поединци или фирми кои работат со градежен шут
- Недостаток на формални собирни точки за специфични текови отпад (ова би требало да се надмине во некои општини штом се изградат и стават во функција собирните центри за отпад)
- Слабо управување и лошо спроведување на еколошките прописи и казнените мерки за нелегално одлагање отпад (служби кои не се доволно финансирани, недостаток на кадар, ресурси или законски овластувања за ефикасно следење и казнување на прекршителите)
- Ниска јавна свест за правилните методи за одлагање на отпадот или за влијанијата на ѓубриштата врз животната средина и здравјето, како и слаб ангажман на граѓаните
- Долгогодишни културолошки навики и историски практики кои го поттикнуваат нелегалното одлагање отпад на одредени локации
- Ширење на неформални населби и брза урбанизација каде што недостасуваат основни комунални услуги, вклучувајќи ја и услугата за собирањето отпад

Очигледно е дека само чистењето на ѓубриштата не е доволно и ретко кога води до потребните промени во однесувањето. Во најлош случај, тоа само создава повеќе простор за нов отпад. Токму затоа, организациите како Програмата за животна средина на Обединетите нации (UNEP) и Меѓународната асоцијација за цврст отпад (ISWA) се залагаат за сеопфатен и интегриран пристап кон управувањето со отпадот со затворање на депониите и ѓубриштата.

Методологија

Предложената методологија вклучува неколку чекори кои го поддржуваат интегрираниот пристап за управување со отпад преку вклучување на повеќе засегнати страни во подобрување на системите за собирање отпад, промовирање на свеста за одржливи практики и спроведување на позитивните политики и регулативи. Процесот вклучува и развивање на сите елементи од синџирот на управување со отпад (вклучувајќи рециклирање и безбедно одлагање), воспоставување на системи за мониторинг и зајакнување на административните и институционалните капацитети. На крајот следува затворањето на ѓубриштата кое игра витална улога во намалувањето на загадувањето на почвата и воздухот и во подобрувањето на животната средина.

1. Идентификација и проценка на ѓубриштата

- *Мапирање*: Направете едноставен, геореференциран попис на сите ѓубришта во вашата општина со користење на општинските податоци, локалните извештаи па дури и сателитските снимки (DumpMapper е една таква услуга – <https://www.periopsis.com/research/dumpmapper/>).
- *Класификација*: Откако ќе завршите со мапирањето, утврдете ги критериумите за класификација и категоризирајте ги идентификуваните локации врз основа на големината, видот на отпадот (комунален, градежен, кабаст отпад, опасен отпад), близината до населени места, водни тела или обработливо земјиште.

- *Процена на влијанието врз животната средина:* Спроведете едноставна, но стручна проценка на ризиците од контаминација (почва, воздух, подземни води), ризиците по биодиверзитетот и влијанијата врз јавното здравје.

2. Анализа на основните причини

- *Теренски анкети и интервјуа со засегнатите страни:* вклучете ги локалните заедници, комуналните претпријатија и вработените во општините за да разберете зошто доаѓа до појава на ѓубришта. Важно е да ги разберете основните причини со цел да понудите соодветни и одржливи решенија. Подгответе прашалници и спроведете анкети и/или интервјуа.
- *Најчести фактори кои треба да ги идентификувате:* Осврнете се на факторите како што се недостаток на пристапни или достапни услуги за собирање отпад, недостатоци во општинската инфраструктура и законската имплементација како и недостаток на легални места за одлагање отпад. Обрнете внимание и на недоволно развиена јавна свест и нелегално фрлање отпад од страна на поединци или комерцијални субјекти кои сакаат да ги избегнат трошоците за соодветно одлагање на отпад. Детален опис е достапен во контекстот погоре.

3. Вклученост на заедницата и подигање на свеста

- *Таргетирани едукативни кампањи:* откако ќе ги идентификувате основните причини, една од клучните препораки за сузбивање на појавата на ѓубришта мора да биде вклучување на заедницата. Соработувајте со локалните заедници и креирајте специфични едукативни кампањи за подигање на свеста за опасностите од нелегалното фрлање отпад и за правилните методи на одлагање на отпадот.
- *Локални лидери :* Директната комуникација, пренесувањето на информациите „од човек на човек“ е моќна алатка, особено во руралните средини. Станете партнери со училиштата, невладините организации и локалните лидери и идентификувајте поединци и организации кои уживаат добар углед во заедницата, со цел да поттикнете промена во однесувањето.
- *Механизми за пријавување од страна на заедницата:* Овозможете отворени канали за комуникација помеѓу општината/комуналното претпријатие и локалните заедници. Ова може да вклучува мобилни или веб-алатки, или пак класична телефонска линија за пријавување на ѓубришта и други проблеми поврзани со отпадот.

4. Обезбедување на алтернативи

- *Проширување на услугите за собирање отпад:* Врз основа на резултатите од истражувањето и капацитетите на комуналното претпријатие, веројатно е да се очекува подобрување во честотата/фреквентноста и опфатот на услугите, особено во руралните и приградските средини.
- *Воведување собирни точки за отпад:* Забрзување на изградбата и ставањето во функција на собирните центри за отпад (задолжително според Законот за управување со отпад од 2021 година) или зелени соби/простории кои можат да служат како мали,

регулирани точки за одлагање на отпадот во недоволно опслужените области. Овие точки треба да овозможат селектирање на отпадот и да понудат услуги за кабаст или биоразградлив отпад.

-

5. Операции за чистење

- *Планирање и буџетирање:* Одредете кои локации се приоритетни за чистење врз основа на ризикот по здравјето и животната средина и соодветно на тоа алоцирајте општински и донаторски средства. Правилно планирајте го и мобилизирајте го кадарот и опремата на општината/комуналното претпријатие или ангажирајте приватни изведувачи за операциите за чистење.
- *Сортирање и одлагање на отпадот:* Доколку е можно, во текот на чистењето одвојте ги материјалите што можат да се рециклираат, а остатокот одложете го во овластени објекти/депонии.
- *Рехабилитација на локацијата:* Важно е да се направи реставрација на почвата, да се засади вегетација или да се огради локацијата за да се обесхрабри нејзиното повторно користење како ѓубриште. Истражувањето спроведено на почетокот треба да ви даде јасна претстава за тоа што е потребно или што претпочитаат локалните заедници.

6. Мониторинг и превенција

- *Управување и спроведување:* За да се спречи повторното користење на локацијата како ѓубриште, важно е да се зајакнат локалниот инспекциски надзор и капацитетите за спроведување на законот. Искористете ги контактите со локалната заедница и механизмите за меѓуопштинска соработка за да го подобрите мониторингот на управувањето со отпад и почитувањето на правилата од страна на граѓаните.
- *Систем за управување со податоци:* Изгответе централизиран регистар на идентификувани и исчистени локации и одржувајте го така што тековно ќе го ажурирате нивниот статус. Ова треба да биде поврзано со мапирањето и класификацијата на ѓубриштата од првиот чекор – Идентификација и проценка на ѓубриштата.
- *Интегрирање на политиките:* За да постигнете одржливост на напорите, важно е сите овие активности да ги интегрирате и усогласите со локалните акциски планови за управување со отпад (ЛАП) и истите да бидат во согласност со Поглавјето 27 од Обврските за пристапување кон ЕУ преку Регионалниот план за управување со отпад (РПУО).